

ставляється побудова взвешеної с правової точки зору інституціональної архітектури ринку природних ресурсів в Україні. Як свідчить міжнародний досвід традиційне не увага до проблемам охорони оточуючої природної середовища и не раціональне використання природних ресурсів в світі в теперішній час поступово змінюється врахуванням екологічного фактора в структурі фінансових інтересів економічних суб'єктів ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ВИСНОВКІВ

1. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування: пострадянський формат / М. А. Хвесик . — К.: Кондор, 2007. — 788 с.
2. Мартиєнко А.І. Інституціональні перетворення власності на об'єкти природно-ресурсного потенціалу як основа трансформаційних процесів в економіці природопольовання / А. І. Мартиєнко // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер.: Економічна. Вип. 89-1. — Донецьк: ДонНТУ, 2005. — С.203 — 209.
3. Simson Anne “The Greening of Global Investment: How is Environment, Ethics and Politics Are Reshaping Strategies” // Economist Publication Special Report N 2108. — London: The Economist Publication, 1991. — P.144 — 165
4. Маршал А. Принципи економічної науки. Т.3. — М.: Прогрес, 1983. — 352 с.
5. Шмигеліні С. Фінансування змін. / С. Шмигеліні, Ф Зораквін. — М.: Ноосфера, 1998. — 368 с.

УДК 33.01:316.334.5:316.48

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ЕКОНОМІКИ ЕКОЛОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Петрушенко М.М.

В статті проведено узагальнення теоретичних і методологічних положень економіки екологічних конфліктів. Особливу увагу приділено визначенню ролі політико-економічних чинників при теоретичному обґрунтуванні дослідження екологічних конфліктів.

Ключові слова: екологічний конфлікт, економічні аспекти, теоретико-методологічні положення, теоретико-ігровий підхід.

Протиріччя між антропогенною діяльністю та навколишнім природним середовищем уже протягом багатьох століть є предметом філософських і загальнонаукових досліджень. У контексті їх сучасного розвитку, починаючи з 1990-х рр. почали з'являтися роботи, присвячені новому трансдисциплінарному напрямку, що поєднує досвід як суспільних (соціологія, економіка, культурологія тощо), так і природничих (географія, медицина, біологія та ін.) наук, — йдеться про дослідження екологічних конфліктів. Із економічного погляду, на нашу думку, під екологічним конфліктом слід розуміти ситуаційне сполучення умов і взаємовідносин між суб'єктами економічної діяльності, в якому кожна із сторін намагається зайняти позицію, несумісну чи протилежну по відношенню до еколого-економічних інтересів протилежної сторони. При цьому своєрідним “посередником”, а з іншого боку — повноцінним учасником у формуванні даних інтересів є навколишнє природне середовище та основний із економічного погляду її елемент — природні ресурси.

Станом на початок другого десятиліття 21-го століття результати переважно практично орієнтованих, без достатнього теоретичного обґрунтування досліджень у зонах екологічних конфліктів (у країнах Північної Африки, Близького Сходу, Середньої Азії, починаючи з 1970-х рр., тощо) не довели ефективність відповідних управлінських заходів ні з економічного, ні з соціально-політичного чи екологічного поглядів. У будь-якому разі, залишається чимало дискусійних моментів і альтернативних

бачень у подоланні ресурсних війн, спрямуванні в конструктивне русло міжнародних екологічних конфліктів, недопущенні антагонізму в еколого-економічних відносинах на будь-якому рівні.

Наукові праці, присвячені теоретико-методологічному дослідженню взаємозв'язків між економікою, екологією та конфліктами, можна поділити на дві групи, між якими, проте, неможливо провести чітке розмежування. Йдеться, по-перше, про літературу, що відноситься до так званої “економіки конфліктів” і особливо – висвітлення питань щодо природних ресурсів у даному напрямку досліджень, зокрема, роботи М. Гарфінкеля (*M. Garfinkel*) та С. Скапердаса (*S. Skaperdas*) [1], Дж. Максвелла (*J. Maxwell*) та Р. Р'ювені (*R. Reuveny*) [2] тощо.

По-друге, теоретичні положення екологічних конфліктів, які, якщо узагальнити праці науковців у даній сфері за близько чверть століття її існування (Т. Гомер-Діксон (*T. Homer-Dixon*) [3], С. Мейсон (*S. Mason*) [4, с. 2], С. Лібіжевські (*S. Libiszewski*) [5], А. Алао (*A. Alao*) [6, с. 26–27] та ін.), мають екологічний, політичний, управлінський і лише в небагатьох працях – економічний контекст. При цьому на початковому етапі формування даної теорії цілком справедливим, судячи, насамперед, із назви даних конфліктів, було висунення на перший план їх екологічної сторони або ж акцентування уваги на трансдисциплінарному характері науково-теоретичних досліджень екологічних конфліктів.

Проте, з огляду на порівняно невеликий часовий проміжок існування даного наукового напряму та об'єктивну необхідність, насамперед, практичного вирішення екологічно зумовлених конфліктів протягом останньої чверті двадцятого століття і в столітті нинішньому, слід зазначити, що, по-перше, існують певні прогалини у власне теоретичному обґрунтуванні прийнятті управлінських рішень у сфері екологічних конфліктів і, по-друге, значного розвитку потребує економічна сторона теоретичних досліджень у даній сфері.

Отже, мета даного дослідження полягає в проведенні аналізу та узагальненні теоретико-методологічних положень економіки екологічних конфліктів.

Для економіки екологічних конфліктів необхідне певне узагальнення її теорії та методології. На наш погляд, поряд із соціологічними (насамперед, конфліктологія), управлінськими, екологічними, географічними та ін. науковими напрямками в дослідженні екологічних конфліктів слід активізувати застосування досвіду економічної теорії. При цьому конфліктний контекст вбачається вже на рівні етимології терміну, синонімічного сучасному “економічна теорія” чи класичному “політична економія”. Йдеться про так звану “каталактику” (“ринкове господарство, що використовує гроші як посередника в обміні”) – “перетворення ворогів на друзів”, “перетворення чужого на члена спільноти” (за Арістотелем). Термін “каталактика”, вперше запропонований архієпископом Уотлі в 1838 р., використовували Людвіг фон Мізес і Фрідріх фон Гаск для позначення нового змісту економічної науки [7].

Більше того – протиріччям є власне сучасна економічна теорія, яке об'єктивно впливає з того, що ціла низка світових криз протягом 21-го століття не тільки не знаходить адекватної реакції з боку економічної теорії в плані підтримки державної політики щодо їх успішного вирішення, а й узагалі вичерпно й досі не пояснюються всі основні причини даних криз. Іншими словами, економісти поділені на два табори дискусією щодо того, чи виконує сучасна економічна теорія дві свої головні суспільні ролі: по-перше, чи дає вона обґрунтовані прогнози щодо розвитку суспільства й можливих загроз даного розвитку; по-друге, в разі виникнення кризових явищ – чи надає чіткі рекомендації щодо усунення їх деструктивних наслідків?

Наприклад, в роботі [8] загалом заперечується неспроможність усіх шкіл економічної теорії виконувати вказані ролі, проте автор критикує методологічний базис, зокрема, в контексті адаптації до проміжних станів економіки, таких напрямів економічної теорії, як неомарксизм і неокейнсіанство. В той же час наголошується на практичній спрямованості маршалліанського мейнстріму в його збагаченні елементами поведінкової економічної теорії, неоінституціоналізму, економетрики та соціології.

Про кризу економічної теорії почали говорити ще наприкінці минулого століття. Відомий дослідник історії економічної думки Марк Блауг (*M. Blaug*) у роботі [9] називав сучасну економічну науку “хворою”, підкреслюючи зростаючу тенденцію її розвитку заради самої себе, без продукування практичних рекомендацій розуміння світу; він піддавав критиці дії провідних економістів, що перетворили економічну теорію на “різновид соціальної математики”, в якій нівелюється практична обґрунтованість досліджень.

Автор роботи [10, с. 4] вбачає роль критичної політичної економії у виведенні економічної теорії з рамок розколу між її ортодоксальними та гетеродоксними напрямками. При цьому зазначається, що в «...будь-якій економіці економісти та не економісти взаємодіють у спробі зрозуміти реальність, частиною якої всі вони є».

На нашу думку, критика економічної теорії не повинна мати радикальний характер, принаймні, в контексті розгляду її як основи для такого предмету комплексної природи як екологічні конфлікти. Тобто, з огляду на те, що сутність екологічних конфліктів як предмету дослідження є суперечливою за своєю природою, то й теоретико-методологічні положення, покладені в основу даного дослідження можуть мати недогматичні та неуніверсальні ідеї. Іншими словами, теорія та методологія економіки екологічних конфліктів гіпотетично є, так само як і предмет дослідження – економічні аспекти екологічних конфліктів, суперечливою за своїм змістом, проте це не повинно заважати головній меті – ефективному вирішенню практичних еколого-економічних конфліктних ситуацій. В основі даної тези знаходяться висновки, викладені в роботі [11, с. 7] щодо того, що не тільки результат дослідження, а й метод, який веде до нього, має бути істинним (дослідження істини повинно бути істинним: теорія і методи дослідження конфліктів мають містити в собі діалектично поєднані протиріччя), а також – у роботі [12, с. 5–16] щодо характеристики суб'єктивно-об'єктивного взаємозв'язку “предмет – метод – теорія” дослідження.

Отже, для дослідження предмету, зміст якого є не просто суперечливим, а в певному розумінні є власне протиріччям, тим більше, що предмет ускладнюється елементами різної природи (поєднання соціального, політичного, економічного, екологічного та ін. аспектів), необхідний аналіз конфліктного контексту різних напрямів економічної теорії в їх ретроспективі, незалежно від того, належать вони до мейнстріму, чи ні; відображають вони надсучасні тенденції економічної думки, чи ґрунтуються більше на досвіді традиційних економічних поглядів.

Основними елементами класичної економічної теорії, як правило, вважаються твердження про цілі суб'єктів економічної діяльності, твердження про обмеження даної діяльності, а також про можливі варіанти вибору, виходячи з того, як беруть до уваги два попередні елементи економічні суб'єкти. З погляду врахування взаємозв'язку між конфліктами та даними елементами зазначимо наступне:

- 1) цілі суб'єктів економічної діяльності виражають їх бажання, тобто те, чого вони намагаються досягти. Цілі можуть бути як суто суб'єктивними, так і зумовленими приналежністю суб'єктів до сім'ї та відповідно сімейних цінностей, а також соціальною, зокрема, екологічною відповідальністю тощо. Тотожність даних цілей, яка може виникнути через існування в них властивості взаємозамінності, визначає рівень конфліктності у взаємовідносинах між суб'єктами економічної діяльності;
- 2) на шляху досягнення певних цілей, які часто пов'язані з не виправдано завищеними бажаннями, люди наштовхуються на обмеження, що пояснюються, насамперед, рідкістю чи навіть практичною відсутністю багатьох ресурсів, тобто йдеться, насамперед, про конфлікт інтересів і потреб та можливостей їх задоволення;
- 3) виходячи зі своїх бажань і, відповідно, цілей, а також ураховуючи обмеження щодо можливості їх досягнення, люди протягом усієї своєї діяльності здійснюють вибір. Існує твердження щодо існування найбільш вірогідного (раціонального) вибору в конкретній ситуації. Проте сам процес здійснення вибору, будучи пов'язаний із порівнянням і протиставленням альтернатив, об'єктивно є конфліктним.

В свою чергу, поряд із необхідністю узагальнення теоретичних підходів актуальним є аналіз методологічних підходів дослідження економічних аспектів екологічних конфліктів. Загальні рекомендації щодо визначення особливостей методології економічних досліджень (в авторському варіанті, за І.П. - Сусловим [12], – методології політичної економії), складені на основі узагальнення висновків, викладених у роботах [12, с. 5–16; 13, с. 28–30; 14, с. 430], полягають у наступному:

- методологія політичної економії значно ширша за її метод: по-перше, вона охоплює власне метод із його проблематикою – вчення про походження, структуру, взаємозв'язки, субординацію, способи оптимального застосування, розвитку, ефективності сукупності пізнавальних засобів; по-друге, вона включає в себе філософські та економічні поняття, категорії та закони; по-третє, вона охоп-

- лює дослідження предмета та структури політичної економії, її місця та ролі в системі наук, а також теоретичні основи, цілі та завдання, що стоять перед нею;
- метод політичної економії – це система теоретико-пізнавальних і діалектико-логічних принципів і категорій, а також наукового, в тому числі формально-логічного, економіко-математичного, статистичного та ін. інструментарію, що застосовується для дослідження системи економічних відносин;
 - метод слід розуміти як своєрідну розумову технологію, впорядковану діяльність, як практичну, так і теоретичну для досягнення певної мети;
 - метод є одночасно і результатом, і передумовою наукової діяльності: вчений у своєму дослідженні користується вже створеним методологічним апаратом, але в процесі наукової роботи виникає нове знання – продукт наукового дослідження;
 - науковий метод має як об'єктивну, так і суб'єктивну сторони: перша з них є змістом методу, інша – його формою;
 - специфіка суспільних, у тому числі економічних і, тим більше – через їх ускладнення природним компонентом – еколого-економічних відносин полягає в тому, що вони є чи не найбільш складними з усіх наявних у навколишньому середовищі. Звідси витікає необхідність методу, адекватного предмету дослідження, й насамперед, він має бути досконалим і гнучким. Зокрема, суспільним явищам у більшій мірі притаманна невизначеність, і, відповідно, в них міститься більше в порівнянні з іншими науками елементів випадковості. Тому особливістю методів суспільних наук є те, що вони потребують використання засобів, пов'язаних із пізнанням не ізольованих явищ, а їх сукупності.

Рис. 1. Узагальнення теоретико-методологічних положень економіки екологічних конфліктів

М. Хвесик у роботі [15] в контексті теоретико-методологічних засад формування інституціонального підходу до дослідження сфери природокористування виокремлює, по-перше, ознаки раннього інституціоналізму (ревізія абстрактних і статичних теорій, детермінація економічної поведінки в ситуації колективного вибору та ін.) та неоінституціоналізму (використання неокласичних методів економічної теорії, розгляд опортуністичної поведінки в якості відповіді на мінливість кон'юнктури ринку тощо) і, по-друге, методи дослідження (аксіоматичний, системний аналіз, абстрактно-логічний і тектологічний).

У цілому методологія економічних досліджень (рис. 1) у сфері екологічних конфліктів містить поряд із такими методами, як метод аналізу та синтезу, метод індукції та дедукції, метод математично-

го моделювання, метод наукової абстракції, а також метод системного підходу, який отримав розвиток у так званому синергетичному підході. Зазначимо, що екологічні конфлікти відносяться до передкризових ситуацій людської діяльності, в даному випадку діяльності еколого-економічної. Оскільки синергетика вивчає порогові стани складних систем різної природи, то метод синергетичного підходу, в якому розглядаються, зокрема, нелінійні (так звані фрактальні) залежності, є особливою складовою методологічного підґрунтя дослідження екологічних конфліктів.

Таблиця 1

Конфліктний зміст напрямів економічної теорії

Основні напрями	Зв'язок із загальнонауковими положеннями про протиріччя в еколого-економічній діяльності	Інтерпретація в контексті теорії ігор
Меркантилізм <i>Т. Ман</i>	Протиріччя між розумінням первинних і вторинних джерел в економіці: гроші, примножені торгівлею, вважалися головним національним багатством, проте природним ресурсам, крім золота, як першоджерелу збагачення приділялося мало уваги. Добробут визначався рівнем запасів золота, проте індивідуальні потреби населення обмежувалися.	Ігри з нульовою сумою (виграш одного суб'єкта прямо пов'язаний із програшем іншого)
Фізіократи <i>Ф. Кене</i>	Протиставляли торгівлі та обробній промисловості сільське господарство. Земля (грунти та сили природи) визнавалася єдиним фактором виробництва. Не цінувалися потреби робітника; робоча сила розглядалася як універсальний засіб для ведення сільського господарства. Якщо меркантилісти в певному розумінні "відірвали" природу від людської діяльності, то фізіократи – навпаки, відокремили інтереси населення від природи.	Ігри з нульовою сумою з введенням фіктивного гравця (землевласника, що привласнює собі "надлишок" виграшу)
Класична політична економія <i>А. Сміт</i>	Протиріччя між потребами економічного зростання та обмеженістю ресурсів. Економічний лібералізм (ідеї трудової теорії вартості, земельної ренти, розвитку міжнародної торгівлі тощо), положення про те, що економіка здатна до саморегулювання та повного використання ресурсів, – певним чином порушили баланс політики та економіки, що згодом призвело до появи протиріч у сферах використання природних ресурсів і виробництві в зв'язку з актуалізацією проблеми зовнішніх ефектів, зокрема, забруднення навколишнього природного середовища.	Кооперативні ігри з обмеженою комунікацією (суб'єкти діють, виходячи з індивідуальних інтересів, проте їх виграші не завжди перешкоджають виграшам інших гравців)
Марксизм <i>К. Маркс</i>	Протиріччя між намаганнями побудувати "справедливе суспільство" та реальною соціально-економічною дійсністю	"Дилема в'язня": зрада раціональних гравців
Неокласична економічна теорія <i>А. Маршалл</i>	Пошук способів розподілу ресурсів і встановлення рамок задля запобігання конфліктам. Протиріччя між інтересами виробників і потребами споживачів знаходить певне вирішення в розробці теорії загальної економічної рівноваги	Кооперативні стохастичні ігри: максимізація сумарного виграшу
Кейнсіанство <i>Дж.М. Кейнс</i>	Протиріччя між ринковою економікою та державним регулюванням знаходить вирішення у впливі держави на сукупний попит, що забезпечує реалізацію ресурсів. Протиріччя між політикою державного втручання та її обґрунтуванням: вибір окремих індивідів, що формує попит в економіці, неможливо запланувати чи спрогнозувати; державне регулювання не може бути однозначно позитивним, без врахування специфіки конкретної ситуації, чинником економічного розвитку.	Несиметричні ігри (суб'єкт, в стратегію якого втручається держава, отримує виграш, що відрізняється від виграшу іншого суб'єкта)
Нова політична економія <i>Дж. Б'юкенен</i>	Протиріччя між діями політиків: реалізуючи інтереси громадян, переслідують власні інтереси; навпаки – реалізація економічних інтересів різних соціальних груп через політику. Держава через об'єктивне існування внутрішніх протиріч, втручається в економіку, зокрема, у розподіл ресурсів	Встановлення правил гри між суб'єктами економічної діяльності ("теорія дизайн-механізмів")

Суб'єкти екологічно спричинених конфліктів – соціально-економічні та екологічні системи. За такого підходу виникає можливість уніфікації вивчення даних конфліктів, які виникають на різних рівнях (мікро-, мезо-, макрорівень тощо) та мають соціоприродний характер. Тобто при дослідженні екологічних конфліктів необхідно поєднувати методи системного та синергетичного підходів із тим, щоб отримати реалістичну картину щодо об'єкта дослідження та, відповідно, мати можливість урахування прихованих ефектів, які виникають унаслідок ускладнення взаємозв'язків між різнорідними елементами систем, які розглядаються в якості конфліктуючих сторін.

Повертаючись до суто теоретичних положень економіки екологічних конфліктів, проведемо аналіз конфліктного змісту основних ідей, висунених представниками різних напрямів економічної теорії (використовуючи дані з джерела [16]), зокрема, теорії ігор (табл. 1).

На думку автора роботи [6, с. 15–19], на рівні теорії одне з найбільш ранніх уявлень про екологічні, а точніше природно-ресурсні конфлікти належить Мальтусу, який досліджував наслідки перенаселення, зокрема, дефіцит природних ресурсів. В цілому в мальтузіанській філософії акцент уваги припадає на тему майбутніх поколінь, яка в подальшому стане основою для багатьох робіт і концепцій, зокрема, концепції сталого розвитку. Крім того, значущість роботи Мальтуса посилюється тим фактом, що вона створювалася в період домінування в європейському науковому мисленні двох протилежних шкіл – меркантилізму і революційного утопізму. У цьому контексті досягнення Мальтуса щодо узгодження теоретичних зв'язків цих двох шкіл і певного затишшя в соціально-економічних наукових колах поновилися лише в останній чверті двадцятого століття, – як наслідок необхідності вирішення зростаючого числа конфліктів, пов'язаних з природними ресурсами.

Класичні економісти в 18–19 століттях, у період промислової революції і підвищення сільськогосподарської продуктивності в Європі та Північній Америці, насамперед, Адам Сміт, Томас Мальтус і Джон Стюарт Мілль, у своїх працях сприймали природні ресурси як визначальні чинники національного багатства і економічного зростання. А. Сміт у своєму дослідженні про природу і причини багатства народів стверджував, що в спробі використовувати свій капітал на підтримку вітчизняної промисловості кожна людина ненавмисно сприяє національному багатству. Т. Мальтус, як зазначалося раніше, стверджував, що ресурсів незабаром може стати недостатньо для задоволення потреб населення, в той час як на думку С. Мілля, така тенденція призведе до збільшення вартості землі як основної матеріальної умови виробництва.

Неокласична економічна теорія, в свою чергу, характеризується наступними положеннями: по-перше, існує універсальна економічна проблема – дефіцит, який не залежить від історії, тобто є об'єктивною спільною характеристикою будь-якої форми суспільства. По-друге, дана теорія ґрунтується на припущенні соціальної гармонії в перспективі; тобто конфлікти можуть виникати на практиці, проте вони є тимчасовими в принципі та умовними за своєю природою. По-третє, існують три фактори виробництва: земля, праця і капітал. По-четверте, традиційні відносини власності капіталізму є універсальними та бажаними з погляду суспільства.

Ключові економісти-неокласики Леон Вальрас і Альфред Маршалл у своїх працях виходили в тому числі й із погляду запобігання будь-яким формам деструктивних конфліктів: перший із вчених підкреслив необхідність пошуку ефективних форм розподілу ресурсів, інший – акцентував увагу на забезпеченні рамок, в яких економіка може нормально працювати та зростати.

Останнім часом, починаючи з 1990-х рр., відбувається перегляд теорії марксизму з екологічного погляду. Маркс у своїх працях ставить працю в центрі відносин “люди – природа” та розглядає її в якості зовнішньої об'єктивної передумови розвитку даних відносин. Отже, протиріччя, глибинний потенційний соціо-природний конфлікт закладено вже на початковому рівні: людина, через визнання примату ролі праці в розвитку економічних відносин, постає над природою. Водночас необхідно визнати, що марксизм пропонує певний соціально-філософський підхід щодо розуміння екологічних проблем, зокрема, передумови дослідження природного капіталу в екологічній економіці [17, с. 93–114].

На сьогоднішній день один із основних висновків, отриманих внаслідок теоретичних досліджень екологічних і, насамперед, природно-ресурсних конфліктів, полягає в тому, що місцеві особливості окремих країн і територій впливають на характер взаємозв'язку між природними ресурсами і конфліктами. Йдеться про географію, культуру, можливості здійснення зовнішніх впливів, а також структуру управління на територіях, на яких відбуваються природно-ресурсні конфлікти. У суспільствах зі слабкою соціально-економічної і політичною структурою, особливо в країнах, що розвиваються, зв'язки між природними ресурсами та конфліктами часто опосередковані державою, в обов'язки якої входить управління забезпеченістю ресурсами та запобігання конфліктам.

Таким чином, з огляду на значущість ролі держави в регулюванні екологічних конфліктів і загалом взаємозв'язку між економічними та політичними чинниками впливу на формування та пролонгацію даних конфліктів, – доцільно в рамках дослідження теоретико-методологічних підходів до економіки екологічних конфліктів акцентувати більшу увагу на відповідних політико-економічних засадах, тобто положеннях пол-

ітичної економії. Слід згадати, що політична економія та увага до неї еволюціонували відповідно до того, як змінювалося визнання в суспільстві ролі держави в розвитку його економічної системи. При цьому всупереч тому, що в XX столітті А. Маршаллом і його прихильниками політекономія була замінена на неокласичну економічну теорію, – в дещо адаптованому до радянських ідеологічних догм вигляді політична економія, а саме марксизм, домінувала на території сучасних країн СНД аж до XXI ст.

ВИСНОВКИ

Отже, в результаті дослідження можна зробити наступні висновки: по-перше, доведена доцільність розвитку теоретико-методологічних положень, спрямованих на формування концепції “економіка екологічних конфліктів”; по-друге, узагальнені основні теоретико-економічні ідеї суспільства в їх конфліктному контексті, зокрема, стосовно безпосередньо екологічних конфліктів; по-третє, визначено провідну роль методів синергетичного підходу як складової методології економічних досліджень екологічних конфліктів. *Подальші дослідження* будуть присвячені аналізу теоретичних передумов управління екологічними конфліктами в контексті концепції соціальної відповідальності та теорії раціонального вибору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Garfinkel M.R. Conflict without misperceptions or incomplete information: how the future matters / M.R. Garfinkel, S. Skaperdas // Journal of conflict resolution. — 2000. — №44. — P. 793—807.
2. Maxwell J.W. Resource scarcity and conflict in developing countries / J.W. Maxwell, R. Reuveny // Journal of peace research. — 2000. — №37. — P. 301—322.
3. Homer-Dixon T. On the threshold: environmental changes and acute conflict / T. Homer-Dixon // International security. — 1991. — №2, Vol. 16. — P. 76—116.
4. Mason S.A. Environmental conflicts and regional conflict management / S.A. Mason, K.R. Spillman // Encyclopedia of development and economic sciences, 2003. — Oxford: Eolss publishers. — 27 p. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу до документу: <http://www.eolss.net>.
5. Libiszewski S. What is an environmental conflict? / S. Libiszewski // ENCOP occasional papers, 2004. — 14 p.
6. Alao A. Natural resources and conflict in Africa: the tragedy of endowment / A. Alao. — NY: University of rochester press, 2007. — 353 p.
7. Каталактика // Вікіпедія, 2012. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу до документу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Каталактика>.
8. Кузьмінов С.В. Великі моделі чи “ящик з інструментами”: що корисніше? / С.В. Кузьмінов // Економічна теорія. — 2011. — №2(35). — С. 20-25.
9. Blaug M. Ugly currents in modern economics / M. Blaug // Options Politiques. — 1997. — Vol. 18. — №17. — P. 3-8.
10. Arnsperger C. Critical political economy. Complexity, rationality, and the logic of post-orthodox pluralism / C. Arnsperger. — London: Biddles Ltd, King's Lynn, 2008. — 327 p.
11. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. — М.: Госполитиздат, 1955. — Т.1. — 698 с.
12. Суслов И.П. Методология экономического исследования / И.П. Суслов. — М.: Экономика, 1983. — 216 с.
13. Кислий В.М. Організація наукових досліджень : навч. посібник / В.М. Кислий. — Суми : Університетська книга, 2011. — 224 с.
14. Словник іншомовних слів / [за ред. О.С. Мельничука]. — К.: Головна редакція УРЕ, 1974. — 775 с.
15. Хвесик М. Фундаментальні передумови вдосконалення інституціонального забезпечення природокористування в сучасних умовах / М. Хвесик // Економіст. — 2010. — №8. — С. 5—9.
16. Political economy // Wikianswers, 2012. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу до документу: <http://www.answers.com/topic/political-economy>.
17. Burkett P. Marxism and ecological economics. Toward a red and green political economy / P. Burkett. — Leiden : Brill NV, 2006. — 355 p.